

ὁ παιδαγωγὸς πιστεύει ὅτι δύναται νὰ εἶναι βέβαιος, ὅτι θὰ κατανοῆται ὑπὸ τῶν μαθητῶν, πρέπει, δοθείσης εὐκαιρίας, καὶ νὰ διδάσκη αὐτοὺς περὶ τῆς ἀξίας ὁρισμένης τιτὸς συμπεριφορᾶς π. χ. περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἀκριβείας, τῆς καθαριότητος, τῆς τάξεως κ. λ. Ἐργάζεται δηλαδή, ὅπως οἱ μαθηταὶ μὴ ὑπακούωσι τυφλῶς μόνον μέχρι τέλους εἰς τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ἐκουσίως. Ὅσα δὲ περισσότερον τοῦτο συμβαίνει, κατ' ἀκολουθίαν, ὅσα ὀριμώτεροι γίνονται οἱ μαθηταί, τοσοῦτω περισσότερον δύναται ἡ Κυβερνητικὴ νὰ ὑποχωρῇ, ἕως ὅτου τέλος καταστῆ ὅλως περιττή.

Ἐἰταῦθα παραλείπομεν τὴν ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἀσχολούμεθα μόνον περὶ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ Κυβερνητικὴν.

β'. Μέτρα τῆς Κυβερνητικῆς.

1. Προληπτικὰ μέτρα.

α'. Ἐγκαιρος καὶ κατάλληλος πλήρωσις τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν τοῦ μαθητοῦ.

1. Ἡ χρῆσις καὶ ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων τῆς Κυβερνητικῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τινῶν ἀναγκαίων προϋποθέσεων. Τοιαῦται προϋποθέσεις εἶναι πρῶτον αἱ ἀναφερόμεναι εἰς ἀνάγκας, αἵτινες προέρχονται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ παιδός. Ὁ παῖς π. χ. ἔχει ζωηρὰν πρὸς κίνησιν ὁρμήν. Κίνησις, καὶ δὴ ζωηρὰ καὶ συχνὴ κίνησις, εἶναι ἀναπόφευκτος, ἀπόλυτος διὰ τὸν παῖδ' ἀνάγκη. Ὁ παῖς προσέτι δεῖται κατὰ μικρὰ διαλείμματα θρεπτικῆς τροφῆς καὶ ἀέρος δροσεροῦ καὶ καύροῦ. Εἶναι εὐαίσθητος πρὸς τε τὴν ὑψηλὴν καὶ τὴν χαμηλὴν θερμοκρασίαν· κατὰ δὲ τὴν γραφὴν, ἰχνογραφίαν καὶ ἀνάγνωσιν ἔχει ἀνάγκην καταλήλου φωτισμοῦ. Μετὰ κοπιώδη ἐργασίαν ἔχει ἀνάγκην ἀναπαύσεως καὶ μάλιστα ἀνὰ μικρότερα διαλείμματα καὶ διαρκέστερον τοῦ ἐνηλίκου. Πάσας τὰς ἀνάγκας ταύτας πρέπει νὰ λαμβάνη πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ διδάσκαλος, οὐ μόνον, ὅπως μὴ ποραβλάπτηται ἡ σωματικὴ τῶν παιδῶν ἀνάπτυξις καὶ ὅπως αὕτη βαίγη κανονικῶς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Κυβερνητικῆς. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος καταφρονήσῃ τῶν ἀναγκῶν τούτων καὶ δὲν θελήσῃ νὰ λάβῃ ταύτας πρὸ ὀφθαλμῶν, θὰ ἴδῃ ὅτι οὐχὶ μόνον δυσκολωτέρα καθίσταται αὐτῷ ἡ Κυβερνητικὴ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κινδυνεύει τελείως νὰ ναυαγήσῃ. Ἐὰν π. χ. ὁ διδάσκαλος κρατῇ τοὺς μαθητὰς ἐπὶ 3 ἀλλεπαλλήλους ὥρας προσπεπαταλευμένους ἐπὶ τῶν θρανίων, χωρὶς νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς ἐν τῷ μεταξύ νὰ τρέξωσιν εἰς τὸ ὑπαιθρον, θὰ ἴδῃ ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν ἐν δύνανται νὰ ἐργασθῇ μετ' αὐτῶν, διότι οὗτοι κινουῦνται ἀνησυχῶς ἀπὸ τοῦ ἐγὸς εἰς τὸ ἄλλο μέρος, φλυαροῦσι, παίζουσιν, ἐνοχλοῦσι τοὺς παρα-

καθημένους ἢ ἀπροσεκτοῦσιν, ἕκαστος ἀναλόγως τῆς φύσεως καὶ τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ. Περαιτέρω, ἂν μὴ φροντίσῃ ὁ διδάσκαλος κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς μόνον ὥρας περὶ τοῦ καταλλήλου ἀερισμοῦ παραδόσεως, ἐν ἣ εὐρίσκονται πολλοὶ μαθηταί, θὰ παρατηρήσῃ μετ' οὐ πολὺ ὅτι οἱ μαθηταὶ καθίστανται ὀλίγον κατ' ὀλίγον νυσταλέοι, ἄτονοι καὶ ἀδιάφοροι καὶ ὅτι ὄνειροπολοῦσι καὶ ἀγοηταίνουσιν ἀντὶ τὰ ἐργάζονται ἢ τὰ προσέχουσιν εἰς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν. Ἀνάλογα συμβαίνουν καὶ ὅταν ὁ διδάσκαλος περιφρονῇ ἄλλας ἀνάγκας τῶν παιδῶν, τὴν ἀνάγκην π. χ. καταλλήλου διὰ τὴν ὑγείαν αὐτῶν θερμοκρασίας. Οὐδέποτε κατορθοῖ, μετ' ὅλας τὰς προσπάθειάς, ἃς καταβάλλει, τὰ τηρήσῃ τάξιν καὶ ἡσυχίαν ἢ τοῦλάχιστον τὰ συντελέσῃ, ὅπως οἱ μαθηταὶ ἐργάζονται μετ' εὐχαριστήσεως καὶ προσέχουσιν εἰς τὰ διδασκόμενα.

2. Ἡ πρώτη ἄρα προϋπόθεσις καλῆς ἐν τῷ σχολείῳ Κυβερνητικῆς ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ διδάσκαλος πράττει πᾶν ὅπερ ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἐγκαιρον καὶ κατάλληλον πλήρωσιν τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν τῶν παιδῶν.

Πρὸ παντὸς ἃς φροντίζῃ ὁ διδάσκαλος περὶ τοῦ καταλλήλου φωτισμοῦ, ἀερισμοῦ καὶ τῆς ἀναλόγου θερμοκρασίας τοῦ σχολείου, περὶ καταλλήλων θρανίων, περὶ ὀρθῆς κατανομῆς τῶν ἐργασίμων ὥρῶν εἰς τὰ διάφορα μαθήματα πρὸ μεσημβρίας καὶ μετὰ ταύτην, περὶ διακοπῆς τῆς τριώρου ἢ τετραώρου διδασκαλίας διὰ καταλλήλων καὶ ἔπαρκῶν διαλειμμάτων καὶ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἀποπερατώσεως τῆς διδασκαλίας ἅμα τῷ πέρατι τῆς ὥρας· ἐν γένει ἃς πράττη πᾶν, ὅπερ προάγει τὴν σωματικὴν εὐεξίαν καὶ τὴν ὑγείαν τῶν μαθητῶν. Ἄς μὴ παραλίπη δ' ἐν πάσῃ δοθείσῃ ἐγκαιρίᾳ καὶ περὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω ζητημάτων τὰ καταφεύγη εἰς τὴν σχολικὴν ὑγιεινὴν καὶ τὰ πράττη κατὰ τὰ παραγγέλματα καὶ τὰς συμβουλὰς αὐτῆς. (*) Οὕτως ἐπιτυγχάνει τὰ καταστήσῃ εἰς ἑαυτὸν λίαν εὐχερὲς τὸ ἔργον τῆς Κυβερνητικῆς.

β'. Ἡ ὀρθὴ τῶν μαθητῶν ἐνασχόλησις.

1 Ὁ παῖς δ' ὅμως, ὡς γνωστόν, δὲν ἔχει μόνον σωματικὰς, ἀλλὰ καὶ πνευματικὰς ὁρμὰς· (***) αἱ διὰ τὴν Κυβερνητικὴν σπουδαιόταται τῶν ὁρμῶν τούτων εἶναι ἡ ὁρμὴ πρὸς ἐνασχόλησιν καὶ ἡ τοῦ εἰδέναι. Αὗται δεικνύουσιν ὅτι ὁ παῖς ἔχει ἔμφυτον ἀνάγκην, ὅπως διαρκῶς ἀσχολῆται περὶ ὅ,τι δήποτε, ἰδίᾳ δὲ καὶ πνευματικῶς, ἵνα αἰεὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεκτείνῃ τὰς γνώσεις αὐτοῦ. Καὶ τὴν ἀνάγκην ταύτην

(*) Πρβλ. Ἐπιτομὴ τῆς Ὑγιεινῆς τοῦ Σχολείου ὑπὸ Γ. Βλάμου ἰατροῦ, ἐν Βιβλιοθήκῃ Μαρσλῆ Ἀριθ. 249—254, καὶ Offner—Γεωργακάκι, Ἡ πνευματικὴ τῶν μαθητῶν κόπωση. (Σ. Μ.).

(**) Περὶ ὁρμῶν ἐν γένει πρβλ. τόμ. I. σελ. 357 καὶ ἐξ. (Σ. Μ.).

πρέπει να λαμβάνη πρό ὀφθαλμῶν τὸ σχολεῖον. Ἐὰν μὴ πράττη τοῦτο, εἰς ἄρα μὴ ἀπασχολῆ διαρκῶς πνευματικῶς τὸν μαθητὴν, ἢ Κυβερνητικὴ παραβλάπτεται ἐκ τῆς παραλείψεως ταύτης. Οἱ μαθηταὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ζητοῦσι μόνοι νὰ ἀπασχολῶνται, ἢ δ' ἀπασχόλησις αὕτη, ἣν εὐρίσκουσι μόνοι, δὲν συντελεῖ πάντοτε πρὸς τὴν κανονικὴν τοῦ σχολείου ἐργασίαν καὶ πρόοδον. Οἱ μαθηταὶ παίζουσι καὶ φλυαροῦσι, πειράζουσιν ἀλλήλους καὶ ἐνοχλοῦσι τοὺς ἄλλους, οἷτινες ἐπιθυμοῦσι καὶ ὀφείλουσι νὰ ἐργάζωνται.

Δευτέρα ἄρα προϋπόθεσις διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῆς Κυβερνητικῆς εἶναι ἡ **ὁρθὴ τῶν μαθητῶν ἐνασχόλησις.**

2. Πρὸ παντὸς ἄς ζητῆ ὁ διδάσκαλος νὰ ἀπασχολῆ ἐντελῶς καὶ δεσμεύῃ ἀκριβῶς τοὺς μαθητάς, οἷς νῦν διδάσκει προφορικῶς. Πρὸς τοῦτο δ' ἀπαιτεῖται, ὅπως ἐκλέγη, διατάττη καὶ ἐπεξεργάζεται τὴν διδακτέαν ὕλην ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀντιληπτωτῆν τῶν μαθητῶν δύναμιν, λαμβάνων πρό ὀφθαλμῶν ὅσα περὶ τούτων διδάσκει ἡ Διδακτικὴ. Πλὴν τούτου δ' ὅμως ἔχει ἀνάγκη καὶ ἐξωτερικῶν τινῶν μέτρων.

Ὅπως μὴ ἀπροσεκτῆ οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ μαθητῆς, ὁ διδάσκαλος ἀποτείνεται πάντοτε πρὸς ὅλην τὴν τάξιν, οὐδέποτε δὲ πρὸς ἕνα ὀρισμένον μαθητὴν. Διὰ τοῦτο, ὅσάκις θέλῃ νὰ προκαλέσῃ τοὺς μαθητάς, ἴπως εἴπωσιν ἢ πράξωσι τι, ἀπευθύνει πρῶτον γενικῶς τὴν ἐρώτησιν πρὸς ὅλην τὴν τάξιν καὶ μετ' ὀλίγον προκαλεῖ ὀνομαστὶ ἕνα τῶν μαθητῶν πρὸς ἀπόκρισιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πάντες νομίζουσιν ὅτι ἐρωτῶνται καὶ σκέπτονται περὶ τῆς καταλλήλου ἀπαντήσεως, διότι δὲν γνωρίζουσι τίς θὰ προκληθῆ εἰς ἀπόκρισιν.

3. Διὰ νὰ εἶναι βέβαιος ὁ διδάσκαλος ὅτι οἱ μαθηταὶ πάντοτε προσέχουσι, παροτρύνει αὐτοὺς νὰ δηλῶσι συνεχῶς ὅτι θέλουσι νὰ προσφέρωσι τι εἰς τὴν διδασκαλίαν, νὰ ἐρωτήσωσι π.χ. νὰ συμπληρώσωσιν ἢ διορθώσωσι τὸ ὑπ' ἄλλου λεχθὲν κ.λ. ὑψοῦντες τὸν δείκτην τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἣν διὰ τοῦ ἀγκῶνος στηρίζουσιν ἐπὶ τοῦ θρανίου. Τοιαῦτα δ' εὐκαιρία πόλλαι παρουσιάζονται ἐν πάσῃ μορφῇ διδασκαλίας, πρὸ πάντων δ' ὅμως ἐν τῇ ἐξελικτικῇ καὶ παραστατικῇ, καὶ ἐν παντὶ μαθήματι κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ νέου, τὴν ἀπόδοσιν κ.λ. Ἐὰν δὲ παρατηρήσῃ ὁ διδάσκαλος ὅτι μαθητῆς τις δὲν δηλοῖ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὅτι παρακολουθεῖ τῇ διδασκαλίᾳ, ἢ σπανίως μόνον φαίνεται θέλων νὰ προσφέρῃ τι, διαγιγνώσκει παρ' αὐτῷ ἀπροσεξίαν, ἀδιαφορίαν ἢ καὶ φθογοπониαν, καὶ προτρέπει αὐτὸν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ὅτε μὲν δι' ἐμπροσηγόρου προτροπῆς, ὅτε δὲ διὰ νουθεσίας ἢ καὶ διὰ μομφῆς νὰ μετέχη προθυμότερον τῆς συντελουμένης ἐργασίας.

4. Οὐδεὶς μαθητῆς ἐπιτρέπεται νὰ παραμελήτῃ ἐπὶ πλείονα χρόνον. Διὰ τοῦτο δ' ὁ διδάσκαλος δὲν προκαλεῖ πάντοτε τοὺς αὐτοὺς μα-

θητάς εἰς ἀπόκρισιν, διήγησιν κ.λ. ἀλλὰ φροντίζει οὐχὶ μόνον ἐν μιᾷ ὥρᾳ διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ εἰς συντομώτερα χρονικὰ διαστήματα **να κατανέμῃ, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, συμμετρῶς εἰς πάντας τοὺς μαθητάς τῆς τάξεως πάσας τὰς ἐρωτήσεις καὶ προκλήσεις.** Εἶναι μέγιστον σφάλμα **να ἐρωτῶμεν κατ' ἐπανάληψιν ἓνα μαθητήν, ἐνῶ ὑπάρχουσιν ἄλλοι, οἵτινες δὲν προεκλήθησαν να παράσχωσί τι, καίπερ δηλοῦντες τὴν πρὸς τοῦτο ἐπιθυμίαν.** Ἰδίᾳ δὲ διὰ τοὺς πρωτοπέριους διδασκάλους εἶναι μέγας ὁ πειρασμὸς **να περιορίζωνται εἰς τοὺς καλύτερους μαθητάς καὶ μετὰ τούτων μόνον να ἐργάζωνται.** Ὅ,τι καὶ ἂν εἴπη τις περὶ τοῦ σφάλματος τούτου εἶναι ὀλίγον. Πρὸ παντὸς τὰσθενέστερα τῆς τάξεως στοιχεῖα ἔχουσιν ἀνάγκην ἰδίας προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας· αὐτὰ πρέπει πρὸ παντὸς να προάγωμεν καὶ ἐνισχύωμεν, θὰ κατορθώσωμεν δὲ τοῦτο μόνον δι' ἐπιμελοῦς καὶ συνεχοῦς ἐνασχολήσεως αὐτῶν. Ὅπως δ' ὕντως καὶ οὗτοι συνεχῶς ἀσχολῶνται, ἅς προσέχη ὁ διδάσκαλος να ἐρωτᾷ αὐτοὺς κατὰ κανόνα πρώτους, προκειμένων εὐκόλων πραγμάτων. Οὕτω π.χ. αὐτοὶ πρῶτοι ἐρωτῶνται, ὅσάκις πρέπει γνωστὸν τι να λεχθῆ ἔν τῷ σταδίῳ τῆς Ἀναλύσεως, ὅπως μὴ οἱ ἄλλοι προλαβόντες εἴπωσι τὸ ὀλίγον, ὅπερ αὐτοὶ δύνανται να προσφέρωσιν. Ὡσαύτως κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ νέου καὶ κατὰ τὰς ἐπαναλήψεις προτιμῶνται οὗτοι, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ εὐχεροῦς τινος. Μόνον οὕτω δυνάμεθα να ὑποβοηθήσωμεν καταλλήλως τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῶν καὶ μόνον οὕτω κατορθοῦμεν να συγκρατήσωμεν τὴν προσοχὴν αὐτῶν προφυλάττοντες καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀπροσεξίας καὶ τῆς ἐνοχλήσεως. Οἱ δ' ἰσχυρότεροι μαθηταὶ συμπληροῦσιν ἐν τῇ ἀναλύσει, ὅ,τι ἀτελὲς οἱ ἄλλοι προσέφερον, ἀποκρίνονται εἰς τὰς δυσχερεστέρας ἐρωτήσεις κατὰ τὴν ἐξελικτικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας, ἀποδίδουσι πρῶτοι τὸ διδαχθὲν καὶ ὑποβοηθοῦσι τοὺς ἀσθενεστέρους ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὥστε καὶ οὗτοι να ἔχωσιν εὐκαιρίαν ναπασχολῶνται καταλλήλως.

ἦ. Πολλάκις δὲν ὑπάρχει ἐπαρκῆς τῶν μαθητῶν ἐνασχόλησις, **διότι ἡ διδασκαλία προβαίνει πολὺ βραδέως.** Ὁ διδάσκαλος π.χ. περιμένει πολὺ, ἕως οὗ μετὰ τὴν τελείαν ἐρώτησιν προκαλέσῃ ἓνα μαθητήν εἰς ἀπάντησιν. **Μακρὰ διακοπαὶ** ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, δὲν εἶναι ἀναγκαῖαι, διότι ὁ πνευματικὸς θησαυρὸς τῶν μαθητῶν εἶναι πολὺ περιορισμένος καὶ διὰ τοῦτο οἱ μαθηταὶ εὐκόλως καὶ ταχέως δύνανται να ἐπισκοπήσωσι καὶ διαδράμωσιν αὐτόν· δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νανασύρωσι τὴν ἀπάντησιν ἐκ τοῦ βάρους πολλῶν γνώσεων, κατ' ἀκολουθίαν δ' ἢ ταχέως θὰποκριθῶσιν ἢ οὐδεμίαν ἀπάντησιν θὰ δώσωσιν. Οὐδόλως ἂν ὠφελεῖ να καταλείπωμεν εἰς αὐτοὺς μακρὸν χρόνον πρὸς σκέψιν, ἀπὸ τῆς ἐπόψεως μάλιστα τῆς Κυβερνητικῆς ἢ τοιαύτη διακοπὴ εἶναι πολὺ επικίνδυνος, διότι οἱ μαθηταὶ διαρκούσης τῆς δια-

κοπῆς ταύτης, παραμένουσιν ἄνευ ἐνασχολήσεως, οὕτω δὲ παράγονται εὐκόλως εἰς ἀταξίας. Διὰ τοῦτο πρέπει μεταξύ τῆς ἐρωτήσεως καὶ τῆς εἰς ἀπάντησιν προκλήσεως νὰ παρεμπίπτη τόσος μόνον χρόνος, ὅσος χρειάζεται διὰ νὰ ἐπισκοπήσῃ ὁ διδάσκαλος τὴν τάξιν καὶ ἴδῃ τίνα τῶν πρὸς ἀπάντησιν ἀναγγελλομένων μαθητῶν θὰ ἐκλέξῃ. Ἐν περιπτώσει δέ, καθ' ἣν ἴδῃ ὁ διδάσκαλος ὀλίγας μόνον χεῖρας ὑψουμένας, ἃς σκεφθῆ μήπως αὐτὸς εὐθύνηται, μήπως ἡ ἐρώτησις δὲν ἐτέυη καταλλήλως καὶ τότε ἃς παράσχῃ βοήθειάν τινα εἰς τοὺς μαθητάς. *Τὰς μακρὰς δ' ὁμῶς διακοπὰς πρέπει πάντως νὰ ποφεύγῃ.*

Ἄνευ ἀνάγκης διακόπτεται πολλάκις ἡ διδασκαλία καὶ διὰ τῆς τῶν τετραδίων ἐτοιμασίας πρὸς γραφήν, διὰ τῆς διανομῆς καὶ περισυλλογῆς τῶν βιβλίων, τετραδίων, πλακῶν κ. λ. Καὶ ταῦτα λοιπὸν εἶναι δυνατόν νὰ προκαλέσωσιν ἐνοχλήσεις. Ἐνεκα τούτου ἡ ἐργασία αὕτη, καὶ πᾶσα ἄλλη ἀνάλογος, γίνεται κατὰ παραγγέλματα, π.χ. τὰ βιβλία σας, ἓν, δύο, τρία κ.λ. κ.λ.

6. Ὄταν ὁ διδάσκαλος παρακολουθῆ εὐσυνειδήτως τὸν ἑαυτοῦ κλάσον, κατορθοῖ εὐκόλως νὰ κυβερνήσῃ πάντας τοὺς μαθητάς, οὓς γυνὴ προφορικῶς διδάσκει, διότι πάντες ἐπιμελῶς ἐργάζονται. Πολλάκις δ' ὁμῶς ἐνοχλοῦσιν οἱ ἄλλοι, οἵτινες κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον σιωπηλῶς ἀπασχολοῦνται. Καὶ δι' αὐτοὺς δ' ὁμῶς τὸ ἄριστον κυβερνητικὸν μέτρον εἶναι ἡ τελεία ἀπασχόλησις. Δυστυχῶς δ' ὁμῶς πολλοὶ διδάσκαλοι δὲν δίδουσιν εἰς τὰς σιωπηλὰς τῶν μαθητῶν ἐργασίας τὴν δέουσαν προσοχήν, διότι ὀρίζουσι διὰ ταύτας θέματα, ὅτε μὲν ὑπὲρ τὸ δέον εὐκόλα ἢ δύσκολα, ὅτε δ' ὑπὲρ τὸ δέον ἐκτενῆ ἢ σύντομα. Πολὺ δυσχερεῖς καὶ πολὺ ἐκτενεῖς ἐργασίας ἀναλαμβάνουσιν οἱ μαθηταὶ ἀπροθύμως ἢ οὐδόλως ἐκτελοῦσι, καιροφυλακοῦσι πᾶσαν κατάλληλον εὐκαιρίαν, πᾶσαν στιγμὴν, καθ' ἣν δὲν ἐπιβλέπει αὐτοὺς ὁ διδάσκαλος, ὅπως ἀνησυχῶσι καὶ ἐνοχλῶσιν. Ἐξ ἄλλου δὲ συντόμους καὶ πολὺ εὐχερεῖς ἐργασίας ταχέως ἀποπερατοῦσι, στεροῦνται ἄρα καταλλήλου ἐνασχολήσεως καὶ ἔνεκα τῆς ἀνίας, εἰς ἣν διὰ τοῦτο περιέρχονται, ἄρχονται παίζοντες, φλυαροῦντες, τοὺς ἄλλους ἐνοχλοῦντες κ.λ. κ.λ. Ἄλλο σφάλμα ἐγκεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι πολλάκις οἱ διδάσκαλοι ἔνεκα φυγοπονίας παρέχουσι πάντοτε τὰς αὐτὰς σιωπηλὰς ἐνασχολήσεις, π. χ. λέγουσι : γράψατέ μου λέξεις, αἵτινες λήγουσιν εἰς εἰα, εὑρετε ὅλα τὰ ἐπίθετα, τὰ ὅποια ὑπάρχουσιν εἰς τὸ σημερινόν μας μάθημα καὶ γράψατέ τα εἰς τὸ τετράδιόν σας κ.λ. κ.λ. Τοιαύτας ἐργασίας, τοιαῦτα θέματα πρέπει βεβαίως κατ' ἐπανάληψιν νὰ ὀρίζωμεν, ὅταν παρατηρῶμεν ὅτι οἱ μαθηταὶ δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἀποκτήσει σταθερὰς σχετικὰς γνώσεις. Ὄταν δ' ὁμῶς κατ' ἐπανάληψιν ἐπιβάλλεται ἐργασία τις ἄνευ αἰτίας, καὶ δὴ αἰτίας, ἣν καὶ οἱ μαθηταὶ καθορῶσι καὶ κατανοοῦσι, φαίνεται εἰς αὐτοὺς ἡ περὶ ταύτην ἐνασχό-

λησις εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τετριμμένη καὶ ἀνιαρά· διὰ τοῦτο δ' ἀπασχο-
λοῦνται μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ ἀποκλίνουσι μᾶλλον εἰς ἐνοχλήσεις
καὶ ἀταξίας ἢ εἰς τὴν εὐσυνείδητον ἀποπεράτωσιν τῆς ὀρισθείσης ἐρ-
γασίας.

Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ φροντίξῃ ὁ διδάσκαλος, τὸ μὲν ὅπως ἀκριβῶς
προσαρμόξῃ τὰς σιωπηλὰς ἐργασίας πρὸς τε τὴν ἀντιληπτικὴν τῶν
μαθητῶν δύναμιν καὶ τὸν χρόνον, ὅστις προορίζεται διὰ ταύτας, τὸ
δὲ καὶ περὶ τῆς καταλλήλου ἐναλλαγῆς αὐτῶν. Διὰ μαθητὰς ταχύτε-
ρον τῶν λοιπῶν ἐργαζομένους ὀρίζει ἐκ τῶν προτέρων καὶ δεύτερον
ζήτημα, ὅπως καὶ οὗτοι ἐπαρκῶς ἀπασχολῶνται.

Μεγάλην σπουδαιότητα ἐπίσης ἔχει καὶ τὸ εἶδος τῶν σιωπηλῶν
ἐργασιῶν. Πολλάκις π.χ. εἶναι ἀνάγκη κατὰ τὴν ὥραν, καθ' ἣν τάξις
τις ἀπασχολεῖται διὰ προφορικῆς διδασκαλίας, οἱ μαθηταὶ ἄλλης τά-
ξεως νὰ ναναζητήσωσι καὶ ἀνεύρωσιν εἰς τὸν χάρτην ἢ νὰ μελετήσωσι τι
καθ' ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου. Τοιαῦται σιωπηλαὶ ἐργα-
σίαι εἶναι ἀπὸ παιδονομικῆς ἐπόψεως ὑποπτοί, διότι οὐδένα ἢ πολὺ
ἐλλιπῆ ἔλεγχον ἐπιτρέπουσι καὶ διότι ἀπαιτοῦσιν ἐλαχίστην ἐξωτερικὴν
ἐνέργειαν. Διὰ τοῦτο δ' εἶναι μέγας ὁ πειρασμὸς διὰ τοὺς παῖδας νὰ
παρακολουθήσωσι τὰς ἰδίας αὐτῶν σκέψεις καὶ ἄλλας τινὰς ἐπιθυμίας
αὐτῶν νὰ ἱκανοποιήσωσιν. Οἱ μαθηταὶ ἄρα πρέπει νὰ πασχολῶνται
κατὰ κανόνα γραπτῶς, διὰ γραφῆς, ἀριθμητικῆς ἢ καὶ ἰχνογρα-
φίας καὶ χειροτεχνικῶν ἐργασιῶν. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ χάρ-
του ἔρευνα δύναται νὰ δοθῇ μόνον ὡς συμπληρωματικὴ ἐργασία εἰς
τοὺς ταχύτερον ἐργαζομένους μαθητὰς· καὶ τοῦτο δ' ὅμως πρέπει νὰ
συμβάλῃ σπανίως.

7. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος τηρῇ ἀκριβῶς πάντα, ὅσα ἀνωτέρω ὑπεδη-
λώσαμεν, θὰ βοηθῆται πολὺ ἐν τῇ Κυβερνητικῇ τῶν σιωπηλῶς ἀσχο-
λουμένων μαθητῶν. Ἐὰν δ' ὅμως θέλῃ νὰ δεσμεύῃ πάντοτε πάντας
ἀνεξαιρέτως τοὺς μαθητὰς, ὅπως προηγουμένως ἀπητήσαμεν, τοὺς
μὲν διὰ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας, τοὺς δὲ διὰ τῶν σιωπηλῶν ἐρ-
γασιῶν, ἔχει ἀνάγκην τελείας καὶ περισκευμένης προπαρασκευῆς,
οὐχὶ μόνον διὰ τὰ μαθήματα, ἅτινα θὰ διδάξῃ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς σιω-
πηλὰς ἀσχολίας, ἃς ἐκάστοτε θὰ ὀρίξῃ. Ἴδιᾳ δ' ὡς πρὸς τὸ τελευ-
ταῖον παρατηρεῖται πολλάκις μεγάλη ἔλλειψις. Διδάσκαλοί τινες ὀρί-
ζουσι τὸ εἶδος τῆς σιωπηλῆς ἐργασίας ἀκριβῶς κατὰ τὴν στιγμήν,
καθ' ἣν πρόκειται νὰ νανακοινώσωσιν αὐτὴν εἰς τοὺς μαθητὰς, οὕτω δὲ
σπανιώτατα εὐρίσκουσι τὸ κατάλληλον καὶ ἀρμόζον. Διὰ τοῦτο πῶς δι-
δάσκαλος, διδάσκων ἐν ἡνωμένῳ σχολείῳ, ὀφείλει κατὰ κανόνα νὰ
σκέπτηται κατ' οἶκον καὶ νὰ καταγράφῃ ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ τὰς σιωπηλὰς
ἐργασίας, ἃς θὰ ὀρίξῃ καθ' ἐκάστην ὥραν καὶ εἰς πάντ' ἀνεξαιρέτως
τὰ μαθήματα. Μόνον οὕτω δύναται τις νὰ πωφύγῃ τὰ ἄτοπα, περὶ ὧν

άνωτέρω ἐγένετο λόγος. Ὅτι δὲ καὶ περὶ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας προκειμένου πρέπει νὰ προπαρασκευάζεται καταλλήλως ὁ διδάσκαλος καὶ πῶς θὰ προπαρασκευάζεται εἴπομεν ἤδη προηγουμένως.

Διὰ τοιαύτης λοιπὸν συντόνου καὶ ἐπιμεμημένης προπαρασκευῆς κατορθοῦμεν νὰ πασχολῶμεν ὀρθῶς πάντας τοὺς μαθητάς. Διδασκαλία δ' ὅμως τελείως δεσμεύουσα πάντας τοὺς μαθητάς εἶναι καλὴ διδασκαλία. Διὰ τοῦτο δυνάμεθα, ὡς ἐν συμπεράσματι, νὰ εἴπωμεν : ἐὰν διδασκῆς καλῶς, ἦτοι οὕτως, ὥστε τελείως νὰ πασχολῆς πάντοτε πάντας τοὺς μαθητάς, δὲν θὰ ἔχῃς ἀνάγκην τῆς Κυβερνητικῆς. Ἐὰν τοῦναντίον διδασκῆς κακῶς, θὰ εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ προκαλῆς διαρκῶς τοὺς μαθητάς εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν προσοχὴν καὶ νὰ νταπεξέρῃσαι κατὰ πολυειδῶν ἐνοχλήσεων.

δ. Μεγίστην ὡσαύτως σπουδαιότητα διὰ τὴν εὐσχημὸν τῶν μαθητῶν συμπεριφορὰν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ σχολείου κατὰ τε τὰ διαλείμματα καὶ τὴν μεσημβρίαν ἔχει ἢ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατάλληλος τῶν μαθητῶν ἐνασχόλησις, ἧς ἄνευ περιπίπτουσιν οἱ μαθηταὶ εἰς παντοειδεῖς ἀταξίας καὶ ἀγροικίας. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ φροντίζῃ, ὅπως καὶ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀπασχολῆ αὐτοὺς καταλλήλως· κατορθοῖ δὲ τοῦτο διδάσκων τοὺς μαθητάς παιδιὰς τὸ διαφέρον αὐτῶν διεγυρεύσας, μετῴχων δὲ καὶ αὐτὸς ἐνίοτε τῶν παιδιῶν τούτων. Διὰ τούτων καταπολεμεῖ δραστηριώτατ' ἀπρεπεῖς καὶ ἀναρμόστους τῶν παιδῶν ἐπιθυμίας (*).

2. Κωλυτικὰ μέτρα.

α'.) Ἡ Ἐπιποτεία.

1. Τὰ μέχρι τοῦδε ἐξετασθέντα μέτρ' ἀποτελοῦσι τὰς ἀναγκαίας προὑποθέσεις διὰ τὴν ὀρθὴν Κυβερνητικὴν. Ὅπου ταῦτα λείπουσιν ἢ Κυβερνητικῆ πάντως νοσεῖ, ἢ τοῦλάχιστον ἀποβαίνει δυσχερεστάτη διὰ τὸν διδάσκαλον. Ἐξ ἄλλου δ' ὅμως τὰ μέτρα ταῦτα μόνον δὲν παρέχουσι τὴν ἐγγύησιν, ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἢ Κυβερνητικῆ εἶναι καλὴ.

Καὶ ὁ ὕριστος δηλαδὴ διδάσκαλος δὲν ἐπιτυγχάνει πάντοτε νὰ πασχολῆ ἀρκούντως πάντας τοὺς μαθητάς, διότι καὶ αἱ προδιαθέσεις καὶ τὰ διαφέροντα τῶν μαθητῶν εἶναι διαφορώτατα. Οἱ μὲν ἀντιλαμβάν-

(*) Πρβλ. Ἰ. Χρυσάφη, ἡ Γυμναστικὴ κατὰ τὸ Βουηδικόν σύστημα ἐν σελ. 360 καὶ ἐξ. Παιδιαὶ καὶ ἀγωγιστικαὶ ἀσκήσεις· πρὸς δὲ Σ. Πέππα, ἡ Γυμναστικὴ καὶ αἱ Παιδιαὶ τοῦ Δημοτικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ Σχολείου ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἐν σελ. 129 καὶ ἐξ. Ἰωάννου Φωκίανου, Ἑγχειρίδιον Γυμναστικῆς ἐν σελ. 82 καὶ ἐξ. (Σ. Μ.)

νονταί τι πολλῶ βραδύτερον τῶν δέ· διὰ τούτους εἶναι πολλάκις ἀναγκαιὸν νὰ γίνωνται ἐκτενεῖς διασαφήσεις καὶ πολυειδεῖς ἐπαναλήψεις, αἵτινες ὑπὸ τῶν ἄλλων, τῶν εὐφυεστέρων μαθητῶν, νομίζονται περιτταὶ καὶ ἀνιαραί. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκρατῶνται ἥσυχοι καὶ προσεκτικοὶ δι' ἄλλων μέτρων, κατὰ τὸν χρόνον τῶν εἰρημένων ἐπαναλήψεων.

Ἐν σπουδαῖον τῆς Κυβερνητικῆς μέτρον στηρίζεται ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ μαθηταὶ σπανίως τολμῶσι νάτακτῶσι καὶ ἐνοχλῶσιν, ἐφ' ὅσον ἐννοοῦσιν ὅτι ἐποπτεύονται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Ἄρκει ἄρ' ὁ διδάσκαλος νὰ ἐποπτεύῃ αὐτοὺς διαρκῶς καὶ οὗτοι κατὰ κανόνα καταπνίγουσι πᾶσαν ἀτόπον ἐπιθυμίαν ἀνευ ἄλλου τινὸς τῆς Κυβερνητικῆς μέτρον. Ἡ ἐποπτεία δ' ὅμως, ὡς εἶκός, πρέπει νὰ ἐπεκτείνηται ἐπὶ πάντας τοὺς μαθητάς. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰποφεύγη ὁ διδάσκαλος νὰ προσηλωτὸ βλέμμα, κατὰ τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν, εἰς τὸν ἐκάστοτε λέγοντα μαθητήν. Οὗτος ἦκιστα πίντων δεῖται τῆς ἐποπτείας, διότι ἄρκούντως ἀπασχολεῖται ὑπὸ τούτου, ὅπερ ἀπαιτοῦμεν παρ' αὐτοῦ νὰ παράσχη, ὑπὸ τοῦ μαθήματος· δηλ. ὅπερ λέγει. Ὡσαύτως δὲν ἄρκει νὰ ἐποπτεύῃ ὁ διδάσκαλος (ἐννοεῖται ἐν ἠνωμένῳ σχολείῳ) μόνον τὴν τάξιν, ἣν νῦν δὴ διδάσκει, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη τὸ βλέμμ' αὐτοῦ νὰ περιλαμβάνῃ πάντας τοὺς ἐν τῇ παραδόσει μαθητάς καὶ τοὺς περὶ τὰς σιωπηλὰς ἐργασίας ἀσχολουμένους.

2. Ἡ κατάλληλος καὶ ἀποτελεσματικὴ ἐποπτεία τῶν μαθητῶν συνδέεται πρὸς πολλοὺς ὄρους. Σπουδαία ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης εἶναι ἡ θέσις, ἣν καταλαμβάνει ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος. Πολλοὶ προτιμῶσι νὰ ἴστανται ἀκριβῶς πρὸ τῶν μαθητῶν, οἵτινες νῦν δὴ διδάσκονται οὕτως, ὥστε διαρκῶς ἔχουσιν ὀπισθεὶν αὐτῶν ἀριθμὸν τινα μαθητῶν. Ἄλλοι περιφέρονται ἀδιαλείπτως πρὸ τῶν μαθητῶν ἐνθεν κακεῖσε, ὡς ὁ λέων ἐν τῷ κλωβῷ, οὕτω δ' ἀποβαίνει εἰς αὐτοὺς ἀδύνατον νὰ ἐποπτεύωσι πάντας τοὺς μαθητάς. Ἐπαρκῆς ἐπιτήρησις, ὡς εἶκός, δύναται νὰ ὑπάρξῃ μόνον, ὅταν ὁ διδάσκαλος ἐκλέγῃ ὠρισμένην θέσιν πρὸ πάντων τῶν μαθητῶν. Ἄς παραιτηθῇ λοιπὸν ὁ διδάσκαλος τοῦ πρὸ τῶν μαθητῶν καὶ μεταξὺ αὐτῶν περιπάτου καὶ ἄς ἀποφεύγῃ νὰ ἴσταται ἀμέσως πρὸ τῶν παίδων, οὓς νῦν δὴ διδάσκει, καὶ μεταξὺ αὐτῶν. Μᾶλλον δ' ἄς ἴσταται ἢ ἄς καθίηται ἀπὸ τῆς ὀρχῆς τοῦ μαθήματος οὕτω πρὸ τῶν μαθητῶν, ὥστε νὰ δύναται πάντας νὰ ἐποπτεύῃ καὶ ἄς καταλείπῃ τὴν θέσιν ταύτην μόνον παροδικῶς, ὅταν π.χ. θέλῃ νὰ ἐξελέγξῃ τὴν ἐργασίαν τῶν σιωπηλῶς ἐργαζομένων παίδων, ἢ νὰ ῥίψῃ βλέμμα τι ἐπὶ τοῦ χάρτου ἢ τοῦ πίνακος.

3. Πολλάκις ἀδυνατεῖ ὁ διδάσκαλος νὰ ἐπιτηρῇ καταλλήλως τοὺς μαθητάς καὶ διότι, διαρκούντος τοῦ μαθήματος, γράφει ἢ ἰχνόγρα-

φεί ἐπὶ τοῦ πίνακος. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἔχει τοὺς πλείστους, εἰ μὴ πάντας τοὺς μαθητάς, εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ, οὕτω δὲ παρέχει αὐτοῖς εὐκαιρίαν πρὸς πολυειδεῖς ἀταξίας, πολλάκις μάλιστα καὶ εἰς βάρος ἑαυτοῦ. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γράφῃ καὶ ἰχνογραφῇ ὁ διδάσκαλος πᾶν, οὗτινος ἔχει ἀνάγκην, κατὰ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ διαλείμματα. Κατὰ τὴν ὥραν δὲ τοῦ μαθήματος πρᾶττει τοῦτο μόνον, εἰ μὴ εἶναι δυνατὸν ταχέως νὰ πεπερατώσῃ τὴν ἐργασίαν ταύτην. Ἄλλως πᾶν, ὅ,τι πρέπει νὰ γραφῇ ἢ ἰχνογραφηθῇ, θὰ γράφωσιν ἢ θὰ ἰχνογραφῶσιν οἱ μαθηταί, ὃ δὲ διδάσκαλος, καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, δὲν πρέπει νὰ προσέχῃ εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀπασχολούμενον, ἀλλ' εἰς τοὺς λοιποὺς μαθητάς. Εἰς ἐκεῖνον ῥίπτει μόνον βλέμματά τινα, ὅπως ἴδῃ, εἰ μὴ ἡ ἐργασία δοθῶς ἐκτελεῖται. Δὲν ἐπικοινωνεῖ δ' ὅμως ἀμέσως μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν ἄλλων μαθητῶν, οἷσιν ἐπαρακολουθοῦσιν ἐπιμελῶς τὸν ἐργαζόμενον, δηλοῦσιν, εἰ μὴ τι ἐσφαλμένον ἔγραψε καὶ διορθοῦσι τοῦτο. Ἐὰν δ' ὅμως εἶναι ἀνάγκη, ὅπως ὁ διδάσκαλος ἔχῃ ἐστραμμένον τὸ βλέμμα ἐπὶ μακρότερον χρόνον πρὸς τὸν πίνακα ἢ τὸν χάρτην, ὡς ἐκλέγῃ τοιαύτην θέσιν, εἰ μὴ ἔστι δύναται εὐκόλως νὰ ἐπιτηρῇ συγχρόνως πάντας τοὺς μαθητάς· ἡ καταλληλοτάτη δὲ πρὸς τοῦτο θέσις εἶναι ἡ ἑτέρα τῶν πρὸ τῶν μαθητῶν γωνιῶν τῆς παραδόσεως.

4. Ὡσαύτως ἐλλιπῶς μόνον ἐποπτεύει τοὺς μαθητάς ὁ διδάσκαλος καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν πειραμάτων ἐν τῇ Φυσικῇ ἢ τῇ Χημείᾳ καὶ ὅταν δεικνύῃ εἰς αὐτοὺς ἀντικείμενά τινα τῆς Φυσιολογίας. Διὰ τοῦτο ἀμφότερα ταῦτα πρέπει νὰ γίνωνται κατὰ τὸν ἐλεύθερον τῶν μαθητῶν χρόνον. Κατ' αὐτὸ δὲ τὸ μάθημα παρουσιάζεται μὲν πολλάκις ἢ ἀνάγκη, ὅπως ἐπαναληφθῇ τὸ πείραμα ἢ ἐκ νέου ἐξετασθῇ φυτὸν τι ἢ ζῷον, ἀλλ' αἱ ἐπαναλήψεις αὗται δέονται δλίγου χρόνου καὶ οὐδὲν παραβλάπτουσι τὴν ἐπιτήρησιν τῶν μαθητῶν.

5. Τέλος δ' ἀνεπαρκῆς εἶναι ἡ ἐποπτεία καὶ ὅταν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ὁ διδάσκαλος βλέπῃ διαρκῶς ἐν τῷ βιβλίῳ. Διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ προπαρασκευάζεται οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην τούτου. Τὸ πρὸς ἀνάγνωσιν μέρος πρέπει νὰ γνωρίζῃ τόσον καλῶς, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην νὰ βλέπῃ διαρκῶς εἰς τὸ βιβλίον, ἀλλὰ μόνον ἐνίοτε νὰ ῥίπτῃ ἐν βλέμμα εἰς αὐτό. Οὕτω θὰ δύναται νὰ παρακολουθῇ προσεκτικώτερον τὴν συμπεριφορὰν τῶν μαθητῶν.

6. Περὶ ἄλλης τινὸς ἐποπτείας, ἣτις πρέπει νὰ γίνηται κατὰ τὴν πρωΐαν καὶ τὴν μεσημβριαν, ἐλέχθησαν ἤδη τὰ δέοντα, τοῦ λόγου ὄντος περὶ προσοχῆς· (πρβλ. τόμ. I σελ. 275). Εἰσερχόμενος ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς παραδόσεως, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μαθήματος, ῥίπτει ἐξεταστικόν τι βλέμμα εἰς τε τοὺς μαθητάς καὶ τὸ δωμάτιον, ὅπως βεβαιωθῇ, εἰ μὴ ὑπάρχωσι πρόχειρα πάντα τὰ διὰ τὴν διδασκαλίαν ἀναγκαζοῦντα, εἰ μὴ οἱ μαθηταί εἶναι καθαροὶ καὶ τακτι-

κοι τό τε σῶμα καὶ τὴν περιβολήν, καὶ δέχεται ἀναγγελίας τῶν μαθη-
τῶν, εἴαν οὗτος ἢ ἐκεῖνος ἐλησημόνησεν ἢ παρέλιπέ τι. Διὰ τούτων προ-
λαμβάνει μελλούσας ἀνησυχίας καὶ ἐνοχλήσεις.

7. Ὅπως καθίσταται εὐκολωτέρα διὰ τὸν διδάσκαλον ἢ ἐποπτεία,
πρέπει οὗτος νᾶπαιτῆ, ὅπως καὶ οἱ μαθηταὶ ἔχωσιν ὠρισμένην στά-
σιν, καὶ τὰ βλέμματ' αὐτῶν διευθύνωνται πρὸς ὠρισμένον ση-
μεῖον. Εὐθύς ὡς ὁ διδάσκαλος καταλάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ πα-
ραδόσει, ὀφείλουσιν οἱ μαθηταὶ νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα πρὸς αὐτὸν
καὶ νὰ θέσωσι τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ὑρανίων. Πρῶτερον δὲν ἐπιτρέπε-
ται νὰ γίνῃ ἐναρξίς τοῦ μαθήματος, καὶ εἴαν, διαρκοῦντος αὐτοῦ, οὗτος
ἢ ἄλλος μαθητῆς ἀποστρέψῃ τὸ βλέμμ' ἀπὸ τοῦ διδασκάλου, οὗτος
περιμένει, ἕως ἔτου πάλιν πάντες προσηλώσωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς
πρὸς αὐτόν. Ἄλλως καταλαμβάνουσι τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν
τᾶντικείμεν' ἅτινα συναντῶσι τὰ βλέμματ' αὐτῶν, καὶ ἡ διδασκαλία
ἀπόλλυται δι' αὐτούς. Διὰ τοῦτο τότε μόνον ἐπιτρέπεται νὰ ποσπιάσω-
σιν οἱ μαθηταὶ τὰ βλέμματ' ἀπὸ τοῦ διδασκάλου, ὅταν πρόκειται νὰ
γράψωσι τι ἢ νὰ ἴδωσι τι εἰς τὸν πίνακα, τὸν χάρτην ἢ εἰς τι ἐπο-
πτικὸν μέσον. Ἀποπερατουμένης δ' ὅμως τῆς ἀσχολίας ταύτης, πάν-
τες στρέφουσιν ἀμέσως πάλιν τὰ βλέμματα πρὸς τὸν διδάσκαλον.

8. Ἐποπτεία γιγνομένη κατὰ τᾶνωτέρω διευκολύνει πολὺ τὴν Κυ-
βερνητικὴν εἰς τὸν διδάσκαλον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος. Ὁ
διδάσκαλος δ' ὅμως πρέπει νὰ φροντίζῃ, ὅπως οἱ μαθηταὶ διάγωσιν
εὐπρεπῶς καὶ εὐσχήμεως καὶ ἐκτὸς τοῦ σχολείου, ἰδίᾳ δ' ὅταν εὐρί-
σκωνται πλησίον ἢ ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο δὲ πρέπει καὶ ἐν-
ταῦθα νὰ ἐπιτηρῇ αὐτούς. Ἀνάγκη αὐστηροῦς ἐποπτείας ὑπάρχει ἰδίᾳ
κατὰ τὰ διαλείμματα, διότι ἀταξίαι κατὰ ταῦτα εἶναι δυνατὸν νὰ γά-
γωσιν εἰς τὸν περιορισμὸν ἢ καὶ τὴν κατάργησιν αὐτῶν, πολυειδῶς
καὶ νῦν πολλαχοῦ ὑποβλεπομένων. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μεσημβρίαν δὲν
ἐπιτρέπεται νὰ τακτῶσιν οἱ μαθηταί, δι' ὃ καὶ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον
ὑπάρχει ἀνάγκη ἐποπτείας. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νᾶπαιτήσωμεν,
ὅπως θυσιάσῃ ὁ διδάσκαλος ὅλας τὰς ἐλευθέρους τῆς μεσημβρίας ὥρας
εἰς τὴν Κυβερνητικὴν. Ὅφείλει δ' ὅμως νὰ διαρρυθμίσῃ τὰ πράγ-
ματα οὕτως, ὥστε νὰ πιστεύωσιν οἱ μαθηταὶ ὅτι πάντοτε διατελοῦσιν
ὑπ' ἐπίβλεψιν. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος ἐμφανίζεται πολλάκις καὶ κατὰ
τὴν μεσημβρίαν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν καὶ μάλιστα κατὰ διαφόρους ὥρας.
Διότι, εἴαν προσήρχετο κατὰ πᾶσαν ἡμέραν τὴν αὐτὴν ὥραν εἰς τὴν
αὐλὴν τοῦ σχολείου, θὰ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἐλευθέρους καθ' ἅπαντα
τὸν λοιπὸν χρόνον καὶ θὰ παρεδίδοντο ἀχάλινωτοι εἰς τὴν ἀταξίαν. Ἐν
ἐναντίᾳ δ' ὅμως περιπτώσει φοβοῦνται μήπως ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν

ἐμφανισθῆ μεταξὺ αὐτῶν ὁ διδάσκαλος, δι' ὃ καὶ προφυλάττονται, ὅπως μὴ πράξωσιν ἀπρεπές τι (*).

β'. Ἡ διαταγή.

1. Καὶ διὰ τῆς ἐποπτείας δ' ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταπνίξῃ τις πᾶσαν ἀταξίαν καὶ ἐνόχλησιν ἐν τε τῷ σχολείῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Εὐτυχῶς ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν καὶ ἄλλα παιδονομικὰ μέτρα.

(*) Ἐξ ὧν λέγονται ἐν τῇ κειμένῃ περὶ Ἐποπτείας, δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὀφείλει διαρκῶς πᾶν βῆμα καὶ πᾶσαν τῶν μαθητῶν πράξιν νὰ ἐποπτεύῃ, οὐδόλως ἐπιτρέπων αὐτοῖς νὰ πράττωσι τι ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ ἀποφάσεως· τοῦτο θὰ ἐπέφερε βλάβην μεγίστην εἰς τὸν παιδα, καὶ θὰ καθίστα δυσχερεστάτην, αὐτὸ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς. Πολὺ ἐπιτυχῶς χαρακτηρίζει τὴν τοιαύτην βλάβην ὁ Kern ἐν τοῖς ἐπομμένοις (πρὸς. Kern, Grundriss der Pädagogik ἐν σελ. 154 καὶ ἐξ. τῆς ὑπὸ Willmann γενομένης πέμπτης ἐκδόσεως). «Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἀναστροφήν τοῦ τροφίμου, οὐχὶ δὲ γάντικαταστήσῃ ταύτην. Ὁ δὲ παιδαγωγὸς ἔχει καθήκον πλὴν τῆς διδασκαλίας νὰ δημιουργῇ ὅσον τὸ δυνατόν πλείους εὐκαιρίας πρὸς ἀπόκτησιν πραγματικῆς ἐμπειρίας καὶ πραγματικῆς ἀναστροφῆς· μόνον δ' ἕνα φραγμὸν πρέπει νὰ θέσῃ ἐν τῇ προσπαθείᾳ ταύτῃ, νὰπομακρύνῃ δηλ. τοῦ τροφίμου κατὰ δύναμιν πᾶν, ὅπερ δύναται νὰ βλάβῃ ἢ ἀμβλύνῃ τὸ ἠθικὸν συναίσθημα αὐτοῦ. Διαρκῆς δ' ὅμως καὶ περιδεῆς ἐποπτεία θὰ συνετέλει νὰ δυσχεράνῃ τὴν τ' ἐμπειρίαν καὶ τὴν ἀναστροφήν. Ὁ τρόφιμος θὰ ἐκωλύετο οὕτω νὰ δοκιμάσῃ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις, νὰ μάθῃ ἄπειρα πράγματα, ἀτινα παρέχει ἢ σύμπτωσις, νὰναπτύξῃ μετὰ τῶν συμπαικτῶν σχέσεις τινὰς ἐπιτρεπομένας, αἵτινες μόνον τότε καθίστανται δυναταί, ὅταν οἱ παῖδες εὐρίσκωνται καθ' ἑαυτούς. Πᾶς διαρκῶς χειραγωγούμενος δὲν δύναται νὰ κτήσῃται οὔτε δεξιότητ' οὔτε ἐφευρετικὴν εὐφυίαν, πολλὰ δ' ἤττον θάρρος καὶ αὐτοπεποίθησιν. Διαρκῆς ἐποπτεία ἢ θὰ κωλύσῃ ἢ θὰ δώσῃ ἐσφαλμένην κατεύθυνσιν εἰς τὴν μὲρφοσιν τοῦ χαρακτήρος, ἣτις εἶναι ὁ κύριος τῆς ἀγωγῆς σκοπὸς καὶ ἣτις στηρίζεται εἰς τὸ πράττειν κατὰ τὴν ἰδίαν βούλησιν καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀθροισμένην ἀγαθὴν ἢ κακὴν ἐμπειρίαν..... Πλὴν τούτου δ' ὅμως ὑπόθεσις ἀδύνατον εἰς τὸν παιδαγωγὸν νὰ διαγνώσῃ τὴν ἀτομικότητα τοῦ τροφίμου, πρὸς ἣν πρέπει νὰ προσκρμόζῃται πᾶσα ἀγωγή, εἴαν οὗτος διὰ συνεχοῦς κηδεμονίας καὶ ἐποπτείας κωλύῃ τὴν ἀτομικότητα τοῦ τροφίμου νὰ ἐμφανισθῇ ἐλευθέρως· μάλιστα δὲ διὰ τούτου, ὅτι ἀφαιρῆ ἀπὸ τὸν τρόφιμον πᾶσαν εὐκαιρίαν πρὸς τὸ αὐτοτελῶς πράττειν θάρπαιρέσῃ καὶ θὰ καταπιέσῃ τὸν ἀτομικὸν αὐτοῦ τύπον, ὃν ὀφείλει μᾶλλον νὰ περιποιῆται καὶ νὰ καταστήσῃ ἀσφαλές καὶ σταθερὸν θεμέλιον τοῦ χαρακτήρος». Πλὴν δὲ τούτων τῶν κακῶν διαρκῆς ἐποπτεία καὶ βία ἀναγκάζει τὸν τρόφιμον ἢ φανερὰ γάντιστῇ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ παιδαγωγοῦ ἢ γὰ ζήτησιν δολίως καὶ ὑπόλως νὰ ὑπεκφύγῃ ταύτην. Ὅταν δὲ τέλος παύσῃται δι' οἰογῆποτε λόγον ἢ ἐποπτεία, τότε ὁ τρόφιμος χαίρων διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀποβάλλει πάντα χαλινὸν καὶ ῥίπτεται ἀκαθεκτος εἰς τοῦτο, ὅπερ δὲν ἠδύνατο πρότερον νὰ πράξῃ. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ καταστοσφῆ, ἣτις παρακολουθεῖ σιεδὸν πάντοτε τοὺς περιωρισμένον πρότερον βίον ζῶντας, μόλις οὗτοι ἀπαλλαγῶσι τῆς κηδεμονίας τῶν γονέων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀνταθ' ἰσχύει τὸ «πᾶν μέτρον ἄριστον». (Σ. Μ.)

Νέον παιδονομικὸν μέτρον χρησιμοποιοῦμεν, ὅταν οἱ μαθηταὶ ἀτακῶσι καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ἢ θέλωσι νάτακτῆσωσιν, ὅταν π. χ. φλυαρῶσι κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος, γελῶσι, τρώγωσιν ἢ ὅταν κατὰ τὰς ἐλευθέρας αὐτῶν ὥρας ῥίπτωσι λίθους κατ' ἀλλήλων καὶ τῶν παρακειμένων τῶ σχολείῳ οἰκιῶν κ.λ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει διατάττει ὁ διδάσκαλος τοὺς μαθητὰς νὰ παύσωσι τὴν ἀταξίαν ἢ νὰ μὴ ἐπαναλάβωσι πλέον αὐτήν.

2. Διατάττων δ' ὁμοῦς ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ εἰσέρχηται εἰς *ἐκτενεῖς καὶ λεπτομερεῖς παρατηρήσεις καὶ αἰτιολογίας*. *Ὅσω συντομωτέρα εἶναι ἡ διαταγὴ, τοσοῦτω καὶ ἀποτελεσματικωτέρα εἶναι* τοιαῦται διαταγαὶ π. χ. εἶναι : προσοχή ! ὄλοι ἐδῶ ! τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν θρανίων ! Ἡ σύντομος αὕτη καὶ ὠρισμένη διαταγὴ δεικνύει ὅτι ὁ διδάσκαλος πέκτηται ἰσχυρὰν βούλησιν, ἣτις δὲν ἐπιτρέπει παρακοὴν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς, ἀλλ' ἀπαιτεῖ τυφλὴν ὑπακοήν. Ὅσω δὲ περισσότερον ὁ τύπος οὗτος τῆς διαταγῆς διεγείρει παρὰ τοῖς μαθηταῖς τὴν πεποίθησιν ταύτην, τοσοῦτω καὶ προθυμότερον οὗτοι ὑποτάσσονται εἰς τὸν διδάσκαλον, διότι ἐννοοῦσιν ὅτι αὐτοὶ δὲν ἔχουσιν οὕτως ἰσχυρὰν βούλησιν καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν θὰ ἦτο ματαιοπονία νάντιστῶσι κατὰ ταύτης.

Ἐτερον προσὸν τῆς συντόμου καὶ ἀκριβοῦς διαταγῆς εἶναι ὅτι διὰ ταύτης εὐκολώτερον ἐξαίρεται ὅ,τι ἀπαιτεῖ ὁ διδάσκαλος, ἢ δὲ προσοχὴ τῶν μαθητῶν δὲν περισπᾶται περὶ ἄλλα, ὅπερ συχνότατα συμβαίνει, ὅταν ἡ διαταγὴ παρακολουθῆται ἀπὸ μακρὰς παρατηρήσεις καὶ αἰτιολογίας. Οὕτω δὲ δὲν ὑπάρχει φόβος μὴ οἱ μαθηταὶ παρανοήσωσι τὴν διαταγὴν καὶ εὐρίσκωνται εἰς ἀμφιβολίαν περὶ τούτου, τὸ ὅποιον ὁ διδάσκαλος ἀπαιτεῖ.

3. Ἄς ἀποφεύγη προσέτι ὁ διδάσκαλος *νὰ ἐκδηλοῖ ἐν τῇ διαταγῇ ἀμφιβολίαν περὶ τῆς εὐπειθείας τῶν μαθητῶν*. Δὲν ἐπιτρέπεται π. χ. νὰ λέγη : μετὰ τὸ πέρας τοῦ μαθήματος ὀφείλετε πάντες ἀμέσως νὰ μεταβῆτε εἰς τὰς οἰκίας σας· ὁ Α. βεβαίως γνωρίζω ὅτι θὰ τριγυρίζῃ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τοὺς δρόμους μέχρι τῆς ὅρας καὶ ἔπειτα ὑπόφασίση νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν οἰκίαν του. Τοιαῦται διαταγαὶ δεικνύουσιν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν μαθητὴν ὅτι θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀπειθῆς, ὅτι ἄρα οὐδεμιᾶς τυγχάνει παρ' αὐτοῦ ἐκτιμήσεως. Τοῦτο δ' ὁμοῦς λυπεῖ αὐτὸν σφόδρα καὶ ἄγει μᾶλλον εἰς τὴν παράβασιν τῆς δοθείσης διαταγῆς, ἢ τὴν τήρησιν αὐτῆς. Οὐδεὶς μαθητῆς θέλει νὰ ἐκλαμβάνωσιν αὐτὸν χεῖρονα τοῦ πραγματικοῦ, οὐδ' αὐτὸς ὁ ἀπειθέστατος· πάντες ἐπιθυμοῦσι νὰ νομίζωνται καλύτεροι. Πάντες δὲ δίδουσι μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκτίμησιν, ἣς τυγχάνουσι παρὰ τοῦ διδασκάλου καί, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὑπακούουσιν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, οὐχὶ διότι φοβοῦνται τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ διότι δὲν θέλουσι νάπο-

βάλῃ ὁ διδάσκαλος τὴν περὶ αὐτῶν καλὴν γνώμην. Διὰ τοῦτο ἄς ἀποφεύγῃ ὁ διδάσκαλος νὰ δεικνύῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ἄνευ ἀνάγκης ὅτι κατέπεσαν ἐν τῇ ἐκτιμῇ αὐτοῦ. Οὕτω θὰ πείθωνται προθυμότερον εἰς τὰς διαταγὰς του.

4. Πολλάκις ἀντὶ τῆς διαταγῆς δύναται νὰ μεταχειρίζηται ὁ διδάσκαλος κάλλιστα τὸν νόμον. Ἄντὶ π.χ. νὰ εἴπῃ : «φύλαξε τὸ πρῶγευμά σου», λέγει περίπου : «ἐν τῷ σχολείῳ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τρώγῃ τις». Ἄλλοτε δὲ πάλιν : «δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ῥίπτῃ τις λίθους κατὰ τῶν παραθύρων τῶν ξένων οἰκιῶν» κ.λ. κ.λ. Ὅταν ὁ διδάσκαλος ἐκδηλοῖ τὴν θέλησιν αὐτοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὅταν ἄρα δίδῃ εἰς αὐτὴν τὸν τύπον νόμου, ὁ μαθητὴς ὑποτάσσεται προθυμότερον, διότι βλέπει ὅτι ὁ νόμος δὲν ἀφορᾷ μόνον αὐτὸν ἐν τῇ παρουσίᾳ στιγμῇ, ἀλλὰ γενικῶς πάντα πράττοντα ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο, ὕπερ αὐτὸς νῦν πράττει. Πρὸς δ' ἢ διαταγὴ ἀποβάλλει τὴν τραχύτητα αὐτῆς, ὅταν λάβῃ τύπον νόμου, διότι δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸν μαθητὴν, ὅστις νῦν δὴ ἀτοπὸν τι πράττει, ἀλλ' εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως.

5. Πολὺ κακὸν ἐπὶ τέλους εἶναι νὰ νακαλῇ ὁ διδάσκαλος μετὰ τινὰ χρόνον τὰς δοθείσας διαταγὰς καὶ νὰ ἐπιτρέπῃ πάλιν ὅ,τι πρότερον ἀπηγόρευσε. Τοῦτο βλάπτει τὴν ἐκτίμησιν, ἧς πρέπει νὰ πολλαύῃ ὁ διδάσκαλος. Ὁ μαθητὴς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει λέγει : «ὁ διδάσκαλός μου πράττει χωρὶς νὰ σκέπτηται. Στερεῖται τῆς ἀναγκαίας δεξιότητος νὰ κρίνῃ τὰ πράγματα ὀρθῶς ἢ παραμελεῖ καὶ δὲν φροντίζει νὰ σκεφθῇ πρὸ τῆς ἀποφάσεως, πῶς ἔχει ἀκριβῶς ἢ ὑπόθεσις». Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος ἄς διατάτῃ μόνον ἐκεῖνα, ἐν οἷς δύναται νὰ ἐμμείλῃ, καὶ ὅπως ἐπιτυχάνῃ τούτου, ἄς ἀποφεύγῃ, εὐρισκόμενος ἐν ταραχῇ καὶ ἀφιθυμίᾳ δι' ἀταξίας καὶ ἐνοχλήσεις τῶν μαθητῶν, νὰ δίδῃ διαταγὰς καὶ νὰ θέτῃ νόμους. Μᾶλλον δ' ἄς σκέπτηται πρότερον ἐν ἡρεμίᾳ τίς διαταγὴ καὶ τίς νόμος εἶναι κατάλληλος δι' ὠρισμένην περίπτωσιν, καὶ τίς δύναται καὶ νὰ ἐκτελεσθῇ ὄντως· μόνον δὲ μετὰ τοῦτο ἄς προβαίῃ εἰς τὴν πράξιν. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἰσχύει ἡ κοινὴ παροιμία «*χίλια μέτρα καὶ ἓνα κόβει*».

6. Ὡσαύτως ἐπιβλαβὲς εἶναι καὶ νὰ πεινθύνῃ ὁ διδάσκαλος εἰς τοὺς μαθητὰς πληθὺν διαταγῶν καὶ ἀπαγορεύσεων. Ἡ πρὸς ἐλευθερίαν τάσις τῶν μαθητῶν ἄγει αὐτούς, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, εἰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συνειδητὴν ἀντίδρασιν κατὰ πάσης τοῦ διδασκάλου ἐντολῆς. Διὰ τοῦτο, ἄς ἐκδίδῃ ὁ διδάσκαλος ὀλίγας μὲν, ἀλλὰ πολὺ περιεσκεμμένας, ὠρισμένας διαταγὰς, αἵτινες οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπουσι καὶ ἔχουσι καὶ γενικὸν κύρος (*).

(*) Περὶ διαταγῆς πρβλ. καὶ Γυμνασιακὴν Παιδαγωγικὴν I. Παναζίδου ἐν σελ. 222 καὶ ἐξ. (Σ. Μ.)

γ'. *Ἡ ἀπειλή.*

Ἐνίοτε δ' ὁμοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐκδοθεῖσαν διαταγὴν ἐπαναλαμβάνονται αἱ ἀταξίαι τῶν μαθητῶν. Ἐὰν τοῦτο συμβαίῃ μακρὸν μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς διαταγῆς χρόνον εἶναι δυνατόν νὰ προέρχηται ἐκ τούτου ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐλησμόνησαν τὴν διαταγὴν. Τὸ ἀριστον μέτρον τῆς Κυβερνητικῆς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ εἶναι νὰ ὑπομνήσῃ πάλιν ὁ διδάσκαλος τὴν διαταγὴν. Οὕτως ἐντυποῦται βαθέως ἡ ἀπαιτήσις τοῦ διδασκάλου καὶ δὲν ἐπαναλαμβάνεται πλέον τὸ αὐτὸ ὄτοπον.

Ἐὰν δ' ὁμοῦ τὸ παράπτωμα ἐπαναλαμβάνηται ἀμέσως ἢ ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς διαταγῆς, πρέπει τοῦτο νὰ ποδοθῇ εἰς κουφότητα ἢ κακοβουλίαν τοῦ μαθητοῦ. Ἡ ὑπόμνησις τῆς διαταγῆς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, οὐδόλως θὰ ὠφείλῃ, διὰ τοῦτο δ' εἶναι ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθῇ αὐστηρότερον παιδονομικὸν μέτρον. Ὁ διδάσκαλος ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀπειλεῖ, ἥτοι προαγγέλλει εἰς τὸν τὸ παράπτωμα πράττοντα μαθητὴν κακόν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶναι ἀνώτερον τῆς ἡδονῆς, τὴν ὁποῖαν προσδοκᾷ οὗτος ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἐπιθυμίας ἢ τοῦλάχιστον ἴσον πρὸς ταύτην, ὥστε ἡ ἐπιθυμία νὰ καταστέλληται.

Ἡ ἀπειλή δύναται νὰ λάβῃ διττὴν μορφήν. Ἄλλοτε μὲν δηλ. ἀπειλοῦμεν ὅτι θὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τὸν σφαλλόμενον ὠρισμένον τι κακόν, λέγομεν π.χ. «ἐὰν ἐπαναλάβῃς πάλιν τοῦτο, θὰ σε κρατήσω τὴν μεσημβρίαν ἡμίσειαν ὥραν». «Τὴν ἄλλην φορὰν, θὰ σε ἀπομακρύνω τῆς παραδόσεως» κ.λ. Ἄλλοτε δὲ προαγγέλλομεν ἀπλῶς εἰς αὐτὸν κακόν τι ἐν γένει χωρὶς νὰ ὑποδηλώσωμεν αὐτὸ κατ' οἰονδήποτε τρόπον, π.χ. «ἐὰν δὲν ἡσυχάσῃς, θὰ τιμωρηθῆς». Αἱ ἀπειλαὶ αὗται εἶναι ἀόριστοι, ἐκεῖναι δ' ὠρισμένοι. Αἱ ὠρισμέναι ἀπειλαὶ παράγουσι τὸν μαθητὴν νὰ ζυγίσῃ μετὰ περισκέψεως τί εἶναι μείζον καὶ προτιμότερον : ἢ ἐκ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἐπιθυμίας προσδοκωμένη εὐχαρίστησις ἢ ἡ δυσαρέσκεια, ἣν θὰ προξενήσῃ αὐτῷ ἡ ἀπειληθεῖσα ποινή. Ἐπειδὴ δ' ἡ ζωνηρὰ τοῦ παιδὸς φαντασία ἐμφανίζει αὐτῷ τὴν εὐχαρίστησιν μείζω τῆς δυσαρεσκείας παράγει αὐτὸν εἰς τὴν παράβασιν τοῦ παιδονομικοῦ νόμου. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὀλιγότερον φοβούμεθα κατὰ τὴν ἀόριστον ἀπειλήν. Κατὰ ταύτην οἱ μαθηταὶ φαντάζονται εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις, ἰδίᾳ, ἐὰν γνωρίζωσιν ὅτι ὁ διδάσκαλος εἶναι δραστήριος καὶ ἰσχυρᾶς βουλήσεως ἄνθρωπος, τὴν ποινήν αὐστηροτάτην καὶ ὑποτάσσονται εἰς τὴν διαταγὴν ἀσφαλέστερον. Διὰ τοῦτο ἔστω ἡ ἀπειλή ἀόριστος, ἥτοι ἄς μὴ ὀρίζηται ἐκ τῶν προτέρων μήτε τὸ εἶδος μήτε τὸ ποσὸν τῆς ποινῆς.